

Реймонт Владислав

Р 36 Рік 1794 : трилогія ; книга 1 : Останній сейм Речі Посполитої / Владислав Реймонт ; пер. з польської Олесь Герасим. – Львів : Видавництво «Апріорі», 2025. – 360 с.

ISBN 978-617-629-922-6

«Останній сейм Речі Посполитої» – перша книга історичної трилогії «Рік 1794» видатного польського письменника, лауреата Нобелівської премії з літератури 1924 року, Владислава Реймонта. У романі події відбуваються під час засідання останнього сейму Речі Посполитої в Гродні 1793 року, на якому Польща була змушена ратифікувати трактати про другий поділ – між Росією і Пруссією.

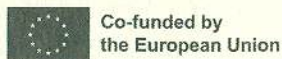
Головний герой твору – поручник Север Заремба, колишній солдат, який після поразки в польсько-російській війні 1792 року і перейняття влади Тарговицькою конфедерацією подав у відставку. На сторінках книги він долучається до змовницької організації, яка готує повстання проти росіян. Події розгортаються на широкому тлі епохи, звичаїв, тогочасних політичних і побутових реалій, а серед десятків персонажів роману фігурує багато реальних історичних осіб.

Українською мовою перекладено вперше.

УДК 821.162.1-311.6

Переклад зроблено за виданням:

Reymont, Władysław St.: «Rok 1794». T. 1 / «Ostatni Sejm Rzeczypospolitej». – Warszawa: PIW (Państwowy Instytut Wydawniczy), 1988

Co-funded by
the European Union

Фінансується Європейським Союзом. Однак висловлені думки та погляди належать лише автору(ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу або Європейського виконавчого агентства з освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні орган, що надає грант, не несуть за них відповідальності.

All rights reserved

Усі права застережено

© Герасим О., переклад, 2025

© Гумецька М., обкладинка, 2025

© Видавництво «Апріорі», 2025

ISBN 978-617-629-922-6

Вечір западав спекотний, дивовижно задушливий і тихий, коли з Ботанічного саду на Городниці¹ злетіла ракета, прошиваючи перистою стрілою темінь.

На цей знак усі дерева й хащі почали розцвітати і роїтися різнобарвним сяйвом; над колонадою палацика, що здіймався на узвишші, зблиснули ініціали Сіверса в обрамленні дубових вінків, переплетених його гербовими барвами, а у велетенських вікнах замиготіли червоними спалахами оповиті плющами алебастрові урни.

Раптово відкрилися великі портали, хвиля світла плеснула на терасу, повну звабливо вигнутих богинь, амурів і мармурових ваз, і твердим, карбованим кроком вийшло дванадцять пауків² у червоних обтислих чехчерах³ та камзолах, рясно оздоблених золотими галунами; вони несли запалені смолоскипи й шикувалися на останній, широкій сходинці.

За мить з'явився пан Пуласький, оточений численним, вишукано вбраним і розвеселеним товариством. Льокаї поспішно винесли за ними крісла й лавки, та всі скупчилися біля балюстради, обвішаної гірляндами квітів, уважно спостерігаючи за безлюдною дорогою, що йшла зі сторони міста.

Навіть притихли шепоти і сміх, лише пан Пуласький крутився ненастанно, поправляв пояс, відкидав білі вилоги рукавів, давав якісь накази челяді й музикантам, зібраним у тіні колонади, та дедалі нетерплячіше бігав очима по дорозі й освітленій лампіонами гущавині, гукаючи при цьому щомиті до згорбленого старого, що ходив за ним як тінь:

¹ Городниця (Городничанка) – невелика річка, у м. Гродно впадає в Німан. – Тут і далі прим. перекладача.

² Пауки – придворні слуги, заведені польськими магнатами за прикладом турецького султана.

³ Чехчери – довгі полотняні штани.

– Вашмосць Боровський, чи ж би там не сталося чогось недоброго? – Боровський низько, замітаючи полами кунтуша, кланявся, безпорадно розводив руками і мовчав, не відступаючи ані на крок.

Товариство взялося його потішати й жартівливо заспокоювати.

– Можливо, ще відпочиває після підвечірку пані каштелянової¹.

– Або випало йому їхати до Його Величності короля.

– Даю слово гонору, що його затримали пильні справи.

– Таке запізнення ще не є жодним злочинством!

Натомість кілька сановників Генеральної ради², що трималися осторонь, підсміхалися собі стиха з клопотів Пуласького:

– Видко, кпить собі з нього.

– Корона йому з голови не впаде, як зачекає.

– І так буде для нього завелика честь.

– Схоже, амбасадор випробовує терпеливість маршалка.

– Гадаю, Генеральна рада призвичаєна й до гірших втрат, – завважив із премилою усмішкою молодий чоловік з обличчям, ніби вигостреним бритвою, зодягнений у попелястий хвостатий фрак, сріблясту камізельку й обтислі кюлоти³. Сановники ніби не почули, лиш якийсь один із випнутим черевом і обвислими підборіддями пробував жартувати:

– Найгірше, що печеня висушиться на підощву.

– Зате краще охолоне шампанське.

¹ Каштелян – призначений королем намісник у «городі» (замку) та довколишній місцевості. Наприкінці XVIII ст. титул набуває значення почесного. Дружина каштеляна називалася каштеляно́ва, син – каштеля́нич, дочка – каштеля́нка.

² Генеральна рада – найвища влада Барської конфедерації 1769–1792 рр.

³ Кюлоти – короткі вузькі штани, що застібаються під коліном.

– Вашмосць Войно, ти втрафив у саму суть, бо я вже ледве дихаю від спеки і заповідаю, що не злякаюся й тузіня округленьких плящинок.

– Череву вашмосці витримає, та чи запаси витримають?

– Не журися запасами, вашмосць. Напитків стільки, що купатися можеш. Сам бачив, заїжджали до економії шміргельтові брички¹, завантажені по самі драбки. На добрячу гульбу дзвенькали плящинки!

Война відкинув заплетене в косу волосся, розділене над чолом, що чорними пасмами спадало на сапфіровий комір фрака, і, опершись підборіддям на золоте навершя тростини, недбало кинув:

– Я призабув, що це сусідні держави несуть збитки. Отож нічого й нікому не бракуватиме.

– Платить той, хто мусить, п'є той, хто має охоту, – сказав черевань і, стишивши голос, довірливо прошепотів: «Боскамп – за два кроки!».

Война, не змінивши жартівливого тону, вигукнув:

– Мені аби текло рікою бургундське, а про решту я не дбаю.

– А мені – угорське! – вставив чоловік із червоним видом, що плавав у величезному гальштуху, наче в білій чаші.

– Немає ліпше за англійське пиво, але в пляшках! – плямкнули смачно якісь м'ясисті губи, обвислий живіт, криві ноги, пісочного кольору фрак і білі панчохи.

– *Judica me, Domine*², якщо колись грішив'єм вибагливістю! – патетично рокотав черевань. – Кожен може засвідчити, що я завше відгукнуся на будь-яку потребу і боротимуся з ворогом до останньої краплі.

– Перемоги вашмосці під Кухлевом знані.

Черевань тільки засміявся і, хитрувато озирнувшись довкола, з глузливим патосом продовжував:

– Не перебирай напоїв та не питай, хто за них платить. Хто має такі принципи і до того ж добрячу спрагу, той багато

¹ Шміргельтові брички – вкриті зеленим брезентом поштові екіпажі.

² *Judica me, Domine* (лат.) – Бог мені суддя.

чого досягне у світі, – продовжував він, раз у раз заливаючись сміхом.

– Подгорський задармо блазня із себе не робить, – прошепотів хтось збоку.

– У цьому має бути якась інтрига.

– Жевжик стріляний! Бухгольців повірник!

– А я висновую з того, що каже про себе мосьпан Подгорський: прусський король мусить мати щедрю руку, щоби вгамувати таку гарну спрагу... – зухвало кинув Война і пішов до дам.

– Зачекай-но, вашмосць! – гукнув йому вслід Подгорський якимось здушеним голосом, бо почув його заввагу. – Отой шалапут воліє підлизуватися до спідниць, а ніж з нами чесно дискутувати. Та має золоте серце! – схидно запевнив він.

– Але ж язик, як у ящірки.

– І він занадто багато собі дозволяє. Немає в Гродні нікого, кого б він не дратував до глибини душі. Не шанує нічого.

– А про які матерії вашмосці радитесь? – пристаючи, спитав Пуласький.

Але раптом зчинився шум, і хтось крикнув на весь голос:

– Мосьпане маршалку, вже чути карети!

Почувся гучний стукіт копит і глухе торохтіння коліс, а за мить з-під навислої гущавини дерев блиснули смолоскипи кінних гінців, які мчали щосили, а за ними на дорогу виїхала чудова позолочена карета, запряжена шісткою білих коней, з фарбованими рудими гривами й хвостами, оточена хмарою галопуючих козаків у пурпурових, розвіяних жупанах і високих чорних шапках.

Пролунали гучні фанфари, і карета, зробивши велике півколо, зупинилася під терасою. Льокаї опустили східці, і пан Пуласький зійшов на останню сходинку й шанобливо привітав Сіверса, який виходив, відтак урочисто його повів. Вони йшли, оточені вінцем із смолоскипів, крізь натовп, який смиренно схилив голови й несміливо мовчав. Позаду них тяжко та з помурими обличчями тяглися єпископ Коссаковський і пані Ожаровська.

Після довгої церемонії представлення пані каштелянова вигукнула:

– Пане маршалку, а де ж заповіданий сюрприз?

– Хвильку, і слово стане тілом.

– Ми ще чекаємо на графиню Камеллі та решту товариства.

– Але ж ми тим часом всохнемо з цікавості.

– І такі чудеса розповідають про наготовані дивовижі!

– Сьогодні нас буде дуже важко здивувати, – з усмішкою зазначив Сіверс, простягаючи табакерку Пулаському.

– Справді, ми провели гідний захоплення день.

– Ця октава іменин ясновельможного амбасадора стане в Польщі пам'ятною.

– Назавжди, скажи-но, вашмосць.

– Хроніки перекажуть її пам'яті майбутніх поколінь.

– Шкода, що її не увічнить угорське! – глузливо кинув Война, але його заглушив хор хвалебних голосів. П'яні від захвату слова, блискучі, як веселки, фрази, медовий шепіт і запобігливі, послужливі погляди падали з усіх боків на сиву голову амбасадора, зачесану у вигадливі пасма, і він кивав усьому, весь час усміхаючись в'ялою, ніби приклеєною до його тонких губ, усмішкою поблажливої доброзичливості.

Іноді він ніжно торкався випещеними пальцями широкої блакитної стрічки ордена Святого Андрія, яким його нагородили останніми днями за проведення трактату про поділ Польщі, машинально поправляв всипану діамантами зірку, нюхав табаку і, пробігаючи сонними очима по обличчях, час від часу звертався до Коссаковського з якоюсь сухою реплікою.

Єпископ змушував себе, усміхаючись, відповісти, та його очі ставали дедалі темнішими, і він нетерпляче смикав свій підшитий пурпуром мантолет, аж нарешті гостро звернувся до маршалка:

– Отже, ми чекаємо тільки на графиню Камеллі?

– І на їх милість прусського посланника.

– Ваше преосвященство не надто любить нашу чудову Евридику, – прошепотів Сіверс, зачеплений його зневажливим тоном.

Коссаковський так шляхетно й з таким запалом узявся вихвалити голос і красу графині, що примирений амбасадор дружньо взяв його під руку й відвів убік, незважаючи на галасливу кавалькаду карет, що нарешті виринула з-за хашців і летіла дорогою в кривавих відблисках смолоскипів, серед брязкоту дзвіночків, тупоту кінського галопу, криків та разючого ляскання батогів.

Наче шалений шторм, увірвалися на під'їзну доріжку екіпажі – кабриолети, карети, ландо, ридвани, брички, різні повози та довгі дивні тарадайки, а бурхливий потік розвселілих пань і панів вихором ринув на сходи й розсипався по терасі.

Усі раптом заговорили, перекрикуючи один одного й вибухаючи сміхом. Графиня Камеллі разом із надзвичайної вроди князівною Четвертинською, баронесою Гейкінг¹ і шамбеляновою¹ Рудзькою оточили пані Ожаровську, розповідаючи про якийсь неймовірно комічний випадок.

– ...а потім розбив гітару об голову льокая! – вигукнула, заливаючись сміхом, графиня. – А ми на зло цьому дикуну співали, не припиняючи ні на мить. Я думала, що він зі злості почне нас бити. І якби не шамбелянова, хтозна, що б сталося. Він уже скрипів зубами, – викрикувала вона, підкреслюючи кожне слово сміхом і енергійною жестикуляцією.

– Графине, твій голос – це скарб людства. Його треба оберігати, – по-батьківськи докоряв їй Сіверс, накидаючи на її оголені груди шарлатову шаль. – Хто ж то був той дикий чоловік?

– Князь Циціанов, наш шляхетний лицар і протектор, – відрекомендувала баронеса, зробивши іронічно реверанс до невисокого рябого пана невизначеного віку з розкосими очима.

– І який до того ж не вміє правити кіньми, – сміялася принцеса.

¹ Шамбелян – придворний чин, відповідник камергера; шамбелянова – дружина шамбеляна; шамбелянка, шамбелянівна – дочка шамбеляна.

– Це припущення цілком неслухне! – прошепотіла шамбелянова.

– Що ж я мав робити, коли коні боялися бренькоту гітари і раз у раз неслися. Ми могли позабиватися. А пані на мої прохання реагували лише сміхом, – пояснював він вельми розгнівано.

– І мав охоту нас побити? Попрошу казати правду! – наполягала графиня, дивлячись у його каламутні, ніби виварені, очі.

– Тебе, пані, я би радше схрупав! – рикнув він, хтиво оглядаючи її бюст, ледь прикритий шарлатом.

– Може, й мене, га? – настирливо запитала баронеса.

– Князь – не Ірод і не жадає крові невинних, – жартівливо захищався Сіверс і раптом різко обернувся, щось шепнув графині й пішов із нею до бічних сходів тераси, ніби навмисно уникаючи Бухгольца, який саме намагався пробитися до нього, переслідуваний ненависними поглядами. Його високість прусський посол зупинився, спантеличено озируючись, але тут же біля нього опинився маршалок Подгорський і ще кілька довірених осіб, які з щонайбільшим пієтетом провели його вниз сходами, бо музика вже грала полонез, і товариство висипало до парку.

Ліс криваво-червоних, палаючих смолоскипів освітлював їм шлях.

Война йшов сам, уважно поглядаючи на юнака, який уже певний час крутився біля нього. Раптом вони обоє зупинилися, уважно подивилися один на одного, і Война з іронічною теплотою вигукнув:

– Невже моїм грішним очам справді дозволено знову милуватися його милістю поручником Севером Зарембою?

– Война! Казьо Война! – вигукнув той здивовано, кидаючись у розпростерті обійми. – Я би радше тут сподівався смерть зустріти!

– Ти, ведмедю, пошануй хоча б мою куафюру¹.

– Така зустріч! Не могу повірити власним очам.

¹ Куафюра (від фр. *coiffure*) – зачіска.